

Перегида Юлія Андріївна,
кандидат географічних наук, доцент
кафедри глобальної економіки,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

Perehuda Yuliia,
Candidate of Geographic Sciences,
Associate Professor, National University of Life
and Environmental Sciences of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-1434-2509>

**ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГОСПОДАРСТВ ПРИ ВИРОБНИЦТВІ ПРОДУКЦІЇ
РАВЛИКОВИХ ТА РИБНИХ ФЕРМ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПОКАЗНИКІВ ІМПОРТУ ТА ЕКСПОРТУ
ASSESSMENT OF THE COMPETITIVENESS OF MANUFACTURING PRODUCTS OF SNAIL AND
FISH FARMS THROUGH THE PRISM OF IMPORT AND EXPORT INDICATORS**

Перегида Ю. А. Оцінка конкурентоспроможності господарств при виробництві продукції равликів та рибних ферм крізь призму показників імпорту та експорту. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Том 8. № 3. С. 125 – 130.

Perehuda Y. Assessment of the competitiveness of manufacturing products of snail and fish farms through the prism of import and export indicators. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. 2023. Volume 8. № 3, pp. 125 – 130.

Оцінка конкурентоспроможності при формуванні попиту на продукцію равликів та рибних ферм формує інформацію для прийняття стратегічних рішень. Доведено, що це спонукає власників і керівників равликів та рибних ферм віднайти власні позиції на аграрному ринку, а також зробити обґрунтований вибір для розподілу ресурсів галузі тваринництва. Обґрунтовано, що визначаючи сфери, в яких можна підвищити ефективність, наприклад, конверсію кормів, управління плідниками риб, маточним стадом, для ферми може бути прийняте обґрунтоване рішення щодо розподілу інвестицій. Така оптимізація зменшує витрати, підвищує продуктивність роботи равликової або рибної ферми. Зроблено висновок, що досягнення рівня конкурентоспроможності виробниками визначено однією зі стратегічних цілей САП ЄС у новому програмному періоді 2021-2027 років. Оцінка конкурентоспроможності господарств у виробництві продукції тваринництва є основою для позиціонування суб'єкта господарювання на ринках збуту.

Ключові слова: ринок, імпорт, експорт, попит, пропозиція, тваринництво, равликівництво, регулювання, галузь, конкурентоспроможність, равлик, продукція, органічна аквакультура, рибне господарство, риба, торгівля.

Assessment of competitiveness in the formation of demand for products of snail and fish farms forms information for making strategic decisions. It helps owners and managers of snail and fish farms to find their positions in the agricultural market, identify strengths and weaknesses, and make informed choices regarding production strategies, allocation of resources in the livestock industry, and orientation to sales markets. It has been proven that this analysis contributes to the achievement of set goals, the formation of business plans, and the implementation of strategies to increase the level of competitiveness indicators. By identifying areas where efficiency can be improved, such as feed conversion, fish hatchery management, and broodstock management, an informed decision on resource allocation and investment can be made for the farm. Such optimization reduces costs and increases productivity and the overall efficiency of a snail or fish farm. It was concluded that increasing the viability and achieving a positive level for the indicators of the competitiveness of the agricultural sector and agricultural producers is again defined as one of the strategic goals of the EU SAP in the new program period of 2021-2027. The assessment of the competitiveness of farms in the production of livestock products is the basis for optimizing resources, positioning the economic entity on the agricultural market, managing risks, implementing technologies, complying with policies, and industry benchmarking. The study was conducted to clarify understanding of the competitiveness of snail or fish farms, how to assess competitiveness in agriculture, to determine the absolute and comparative competitiveness of different types of farms, including snail and fish farms, which factors are decisive for increasing competitiveness at the current stage of development. This provides grounds to increase their business efficiency, profitability, and sustainability, ensuring long-term success and competitiveness when entering domestic and foreign markets.

Keywords: market, import, export, demand, supply, animal husbandry, snail farming, regulation, industry, competitiveness, snail, products, organic aquaculture, fish farming, fish, trade.

Вступ

Проблема визначення конкурентоспроможності різних економічних організацій є однією з найактуальніших академічних і практичних проблем з моменту зародження економічної науки і до сьогодні. Особливо важливою вона є для аграрного сектору, який характеризується великою кількістю учасників, високою спеціалізацією та обміном, сильною конкуренцією на місцевому, національному та міжнародному рівнях, високоінтегрованими ланцюгами виробництва, поставання, нерівномірною державною підтримкою, ефективним державним регулюванням, сегментацією ринку, переробними та торговельними організаціями, споживчим тиском до якості, екологічної поведінки, наявністю нерозвинених і неконкурентних «ринків». Проте, незважаючи на свою важливість та постійні дискусії, досі не існує єдиної думки щодо того, що таке конку-

рентоспроможність равликів або рибних ферм, як оцінити конкурентоспроможність у сільському господарстві, визначити абсолютну та порівняльну конкурентоспроможність різних типів фермерських господарств, включаючи равликові та рибні ферми, які фактори є вирішальними для підвищення конкурентоспроможності на сучасному етапі розвитку. Тому проблема визначення конкурентоспроможності різних організацій є однією з найактуальніших академічних і практичних, спрямованих на вдосконалення бізнес-стратегій та економічної політики, питань з часу зародження економічної науки і до нині.

В останні роки з'явилися численні дослідження, присвячені різним аспектам конкурентоспроможності підприємств тваринництва, серед яких дослідження таких науковців: Bachev H., Ivanov B., Sarov A., Chursin A., Csaba J., Kleinhanss W., Krisciukaitiene I., Melnikiene R., Galnaityte A., Orłowska M., Zięta W., Adamski M., а також Наконечна К., Вдовенко Н., Охріменко І., Овчаренко Є., Гнатенко І., Кукса І., Маргасова В., Ільїн В., Сахацький М. та інші вчені.

Формулювання цілей статті

Метою даного дослідження є наукове обґрунтування методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності підприємств тваринництва, зокрема з виробництва продукції равликівництва та органічної аквакультури в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Галузь тваринництва має низку специфічних особливостей, таких як домінування дрібної власності та неформального управління, існування квазімонопольних ситуацій у постачанні та збуті, сильна залежність від природних умов, нерівномірна державна підтримка, сегментація ринку, сильне державне регулювання, переробні та торговельні мережі, професійні організації, надмірний тиск з боку споживачів щодо якості, екоповедінки, наявність нерозвинених і неконкурентних «ринків», потреба у нових підходах.

Проблема конкурентоспроможності набула особливої актуальності в останні десятиліття внаслідок фундаментального розвитку теорії економічних організацій, процесів глобалізації та конкуренції, а також нового соціального та ринкового «порядку», визначеного міжнародними угодами та інституціями (Світова організація торгівлі, Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Європейський Союз). Новітні процеси, такі як пандемія COVID-19, зміна клімату, докорінне реформування та екологізація Спільної аграрної політики (САП) Європейського Союзу (ЄС), повсюдна диджиталізація ставлять нові виклики конкурентоспроможності сільськогосподарських виробників в країні та світі [2-6].

Незважаючи на свою важливість та багаторічні жваві дискусії, досі немає єдиної думки щодо того, що таке конкурентоспроможність господарств, як вимірювати конкурентоспроможність різних організацій у сільському господарстві, що таке абсолютна та порівняльна конкурентоспроможність різних типів сільськогосподарських підприємств, які фактори є вирішальними для підвищення конкурентоспроможності на сучасному етапі розвитку. Вирішення всіх цих питань є не лише важливою науковою проблемою, але й питанням, що турбує керівників та власників сільськогосподарських підприємств, професійні та неурядові організації, політиків та широку громадськість. Не випадково підвищення життєздатності та досягнення позитивного рівня для показників конкурентоспроможності аграрного сектору та сільськогосподарських виробників знову визначено однією зі стратегічних цілей САП ЄС у новому програмному періоді 2021-2027 років [1].

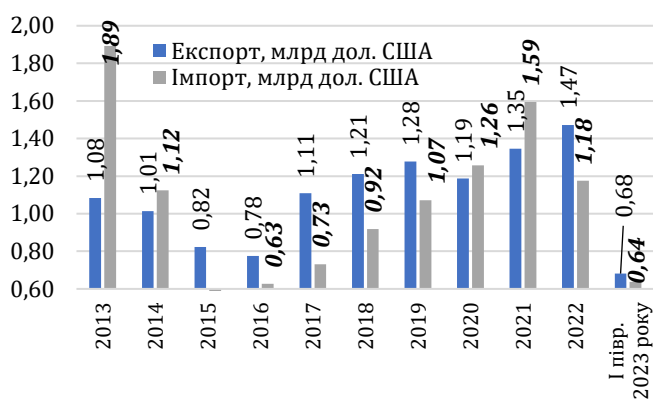
На сьогоднішній день, однак, не існує загальноприйнятої та всеосяжної системи для розуміння та оцінки конкурентоспроможності фермерських господарств, включаючи равликові та рибні ферми, у різних ринкових, економічних, інституційних і природних умовах. Водночас конкурентоспроможність продукції равликів і рибних ферм не завжди чітко визначена і оцінюється за допомогою традиційних показників технічної ефективності, продуктивності, прибутковості. Рідко застосовується системний підхід до формулювання складових та принципів конкурентоспроможності, критеріїв та індикаторів оцінювання на її рівні, інтеграції та інтерпретації оцінок. Більше того, такі важливі аспекти конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, як ефективність управління, потенціал та стимули для адаптації, а також «довгострокова» стійкість, часто повністю ігноруються в аналізі. Важливими макроекономічними показниками рівня конкурентоспроможності галузі тваринництва є показники імпорту та експорту (табл. 1).

Впродовж досліджуваного періоду 2013-2023 рр. видно, що частка галузі тваринництва у загальному експорті збільшилась більш ніж у двічі: з 1,7 % до 3,5 %. При первинному аналізі та оцінці конкурентоспроможності галузі тваринництва достатньо переглянути показники обсягів експорту та імпорту. У грошовому виразі динаміку експорту та імпорту тваринництва наведено на рис. 1.

Таблиця 1. Зовнішня торгівля галузі тваринництва за I півріччя 2023 року

Рік	Експорт		Імпорт, тис. дол. США	
	тис. дол. США	у % до загального обсягу експорту	тис. дол. США	у % до загального обсягу імпорту
2013	1084105,1	1,7	1892122,8	2,5
2014	1014473,9	1,9	1124129,2	2,1
2015	823434,9	2,2	548170,2	1,5
2016	775036,9	2,1	626279,1	1,6
2017	1108757,0	2,6	731549,5	1,5
2018	1210638,3	2,6	917988,8	1,6
2019	1277015,8	2,6	1071472,8	1,8
2020	1188164,7	2,4	1258069,2	2,3
2021	1345194,8	2,0	1594007,5	2,2
2022	1471818,7	3,3	1175217,1	2,1
I півріччя 2023 року	681319,7	3,5	636681,5	2,1

Джерело: [15].

Рис. 1. Динаміка експорту й імпорту галузі тваринництва за I півріччя 2023 р.

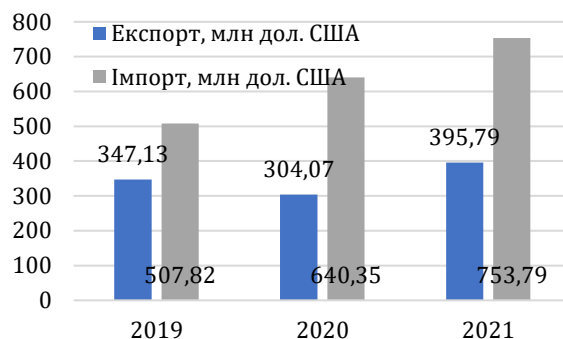
Джерело: [15].

конкретного ринково-орієнтованої равликової чи рибної ферми, на яких вона продає свою продукцію та послуги. Ефективність, фінансові можливості, адаптивність та стійкість є основними «стовпами» конкурентоспроможності равликових і рибних ферм. Конкурентоспроможність означає, що равликова або рибна ферма ефективно виробляє та продає свою продукцію та послуги на ринку; управляє своїм фінансуванням; адаптується до мінливого ринкового, інституційного та природного середовища; є стійким у часі [6-8]. І навпаки, недостатній рівень конкурентоспроможності вказує на те, що равликова чи рибна ферма має серйозні проблеми з ефективним фінансуванням, виробництвом та реалізацією продукції равликівництва та риби, органічної аквакультури, через високі виробничі та транзакційні витрати, нездатність адаптуватися до мінливих умов довкілля, недостатню стійкість у часі. Для оцінки часткового та інтегрального рівня конкурентоспроможності равликових і рибних ферм в Україні пропонуємо застосовувати комплексний підхід, який включає систему відповідно з трьох критеріїв та 12 базових індикаторів, що враховують економічну ефективність, фінансові можливості, адаптаційний потенціал та рівень стійкості равликових або рибних ферм (табл. 2).

Вибір відповідних еталонних значень є особливо важливим для адекватної оцінки рівня конкурентоспроможності. Наприклад, значне перевищення галузевих показників продуктивності та прибутковості свідчить про високу ефективність та конкурентоспроможність равликових і рибних ферм; відсутність «достатньої» ліквідності – про низьку фінансову спроможність та низьку конкурентоспроможність; проблеми зі збутом продукції равликівництва та органічної продукції аквакультури свідчать про низьку стійкість та конкурентоспроможність. З цією метою проаналізуємо наведені критерії.

Важливість оцінки економічної ефективності, наприклад, підприємств равликівництва полягає в розумінні життєздатності та стійкості бізнесу. Така оцінка допомагає потенційним або існуючим фермерам равликів приймати обґрунтовані рішення і вживати відповідних заходів для

Враховуючи євроінтеграційний вектор розвитку, наведемо також відповідно до наявних офіційних статистичних даних динаміку структурної частки експорту та імпорту галузі тваринництва за 2019-2021 рр. (рис. 2). Разом із тим доцільно розглянути підходи до визначення індикаторів, що характеризують конкурентоспроможність галузі, зокрема на макrorівні, на рівні зокрема равликових і рибних ферм. Конкурентоспроможність означає здатність як внутрішню спроможність, потенціал, стимули равликових і рибних ферм утримувати стійкі конкурентні позиції на певному ринку або ринках, що призводить до високих економічних показників шляхом постійного вдосконалення та адаптації до мінливого ринкового, природного та інституційного середовища. Рівень конкурентоспроможності є специфічним для

Рис. 2. Динаміка експорту та імпорту галузі тваринництва за період з 2019 р. до 2021 р. у країнах Європейського Союзу.

Джерело: [15].

максимізації шансів на успіх. Економічна ефективність допомагає виробникам органічної продукції аквакультури мінімізувати витрати при збереженні або збільшенні обсягів виробництва. Ефективно використовуючи ресурси та впроваджуючи заходи з економії, такі як підвищення ефективності кормів, зменшення відходів та оптимізації виробничих процесів, виробники можуть знизити собівартість одиниці продукції равликівництва та органічної продукції аквакультури. Така економічна перевага дозволяє їм більш ефективно конкурувати на аграрному ринку, особливо в умовах жорсткої цінової конкуренції [10; 18].

Ефективні виробники можуть досягти вищих рівнів продуктивності, максимізуючи вихід продукції, отриманої з певного набору ресурсів. Ця вища продуктивність призводить до прибутків і дозволяє виробникам реінвестувати у діяльність, розширювати бізнес або підвищувати конкурентоспроможність за рахунок інновацій та впровадження технологій на равликових або рибних фермах. Підприємства з виробництва продукції равликівництва та органічної аквакультури часто стикаються з міжнародною конкуренцією, особливо у світовій

Таблиця 2. Критерії та базові індикатори оцінки конкурентоспроможності суб'єктів з вирощування продукції равликівництва й органічної аквакультури.

Критерій оцінки	Інтегральний показник	Складові інтегрального показника
1. Економічна ефективність та фінансова безпека	1.1. Індекс економічної ефективності та фінансової безпеки	1.1.1 Прибутковість равликових і рибних ферм 1.1.2 Дохід на одиницю продукції равликівництва та органічної аквакультури 1.1.3 Рівень рентабельності власного капіталу 1.1.4 Ліквідність та рівень фінансової незалежності 1.1.5 Продуктивність праці при виробництві продукції равликівництва та органічної аквакультури
2. Адаптивність	2.1 Індекс адаптивності	2.1.1 Рівень адаптивності до довкілля 2.1.2 Рівень адаптивності до ринку 2.1.3 Рівень адаптивності до інституціонального середовища
3. Стійкість	3.1 Індекс стійкості	3.1.1 Рівень стійкості у відносинах із працівниками 3.1.2 Рівень стійкості у запровадженні інновацій 3.1.3 Рівень стійкості у виробництві продукції равликівництва та органічної аквакультури 3.1.4 Рівень фінансової стійкості

Джерело: складено автором на основі матеріалів [1; 8; 11; 13; 16; 19].

торгівлі, поряд з іншими харчовими продуктами галузі тваринництва. Щоб успішно конкурувати на світових аграрних ринках, виробники мають бути економічно ефективними, щоб пропонувати конкурентоспроможні ціни та відповідати стандартам якості. Країни з високоефективним сектором тваринництва мають більше економічних підстав, щоб завоювати частку ринку, експортувати свою продукцію та отримувати прибутки. Ефективне використання ресурсів зменшує кількість відходів і мінімізує вплив тваринництва на довкілля. Наприклад, покращення коефіцієнтів конверсії кормів і зменшення викидів від тваринницьких операцій може підвищити економічну ефективність, одночасно пом'якшуючи вплив на довкілля, забезпечуючи довгострокову конкурентоспроможність за рахунок задоволення споживчого попиту на сталі й відповідальні виробничі практики. Виробники, які можуть оптимізувати використання ресурсів, знизити витрати, підвищити продуктивність та адаптуватися до динаміки ринку, мають більше шансів на успіх як на внутрішньому, так і на світовому ринках.

Фінансова безпека на підприємствах з вирощування риби та равликів має вирішальне значення для довгострокового успіху та стійкості бізнесу. Як рибне господарство, так і галузь равликівництва можуть бути прибутковими, але вони мають свої власні проблеми та міркування щодо досягнення фінансової безпеки. Фінансово стійкі тваринницькі підприємства краще пристосовані до економічної невизначеності та потрясінь. Вони мають достатні резерви, щоб пережити ринкові коливання, спалахи хвороб чи інші непередбачувані події. Така стабільність і стійкість сприяють довгостроковій життєздатності бізнесу та його здатності залишатися конкурентоспроможним перед економічними викликами й несприятливими обставинами [11, 12; 16]. Фінансова безпека підвищує довіру до тваринницьких підприємств, зокрема равликових або рибних ферм, на аграрному ринку, оскільки свідчить про стабільність, надійність та здатність виконувати свої зобов'язання. Клієнти, постачальники та ділові партнери, як правило, більше довіряють фінансово безпечним суб'єктам господарювання, що може призвести до зміцнення відносин, підвищення лояльності клієнтів та конкурентних переваг на ринку.

Таким чином, фінансова безпека забезпечує стабільність, доступ до капіталу, можливості управління ризиками, ефективність управління витратами, можливості для інновацій, а також здатність залучати інвестиції та таланти. Тваринницькі підприємства, які надають пріоритет фінансовій безпеці, мають кращі позиції для подолання економічних викликів, використання можливостей і збереження стійкої та конкурентоспроможної позиції в галузі [13; 17; 19].

Адаптивність є критичним критерієм конкурентоспроможності равликів або рибних ферм. Завдяки чутливості до динаміки ринку, впровадженню технологічних досягнень, дотриманню нормативних вимог, управлінню відносинами з постачальниками, наданню пріоритету сталому розвитку та ефективному управлінню ризиками, адаптивні підприємства можуть процвітати в галузі, що швидко змінюється. Здатність до адаптації дає їм змогу використовувати нові можливості, відповідати очікуванням клієнтів і зберігати міцну присутність на аграрному ринку [14; 18]. Підприємства, що здатні до адаптації, мають надійні стратегії управління ризиками. Вони передбачають і готуються до потенційних ризиків, таких як спалахи хвороб, нестабільна ринкова кон'юнктура та коливання цін на фактори виробництва. Диверсифікуючи свої продуктові портфелі, підтримуючи запаси та впроваджуючи ефективні заходи з мінімізації ризиків, вони можуть орієнтуватися в умовах невизначеності та мінімізувати перебої в роботі. Така стійкість дозволяє їм підтримувати свою діяльність, задовольняти попит споживачів і зберігати конкурентні позиції. Стійкість є критично важливим критерієм конкурентоспроможності тваринницької галузі. Впроваджуючи сталі практики, тваринницькі підприємства можуть задовольнити споживчий попит, отримати доступ до преміальних ринків, зменшити ризики, підвищити операційну ефективність, покращити репутацію, відповідати нормативним вимогам та сприяти співпраці по всьому ланцюгу постачання. Пріоритетність сталого розвитку має важливе значення не лише для довгострокового екологічного та соціального управління, але й для отримання конкурентних переваг на ринку. Багато ринків і роздрібних мереж вимагають сертифікації, дотримання стандартів сталого розвитку для тваринницької продукції. Впроваджуючи сталі практики та отримуючи сертифікати для здійснення органічного аквакультурного виробництва, дотримання умов справедливої торгівлі, суб'єкти господарювання можуть отримати доступ до нішевих ринків. Сертифікація слугує підставою для сталого виробництва, підвищуючи конкурентоспроможність та привабливість продукції тваринництва на ринку.

Висновки та перспективи подальших розвідок

У дослідженні обґрунтовано теоретико-методичне забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання у галузі тваринництва задля сталого розвитку. Доведено, що в оцінці конкурентоспроможності підприємств тваринництва та галузі в цілому доцільно враховувати макроекономічні вхідні дані, включаючи показники експорту та імпорту, а також мікроекономічні показники діяльності безпосередньо равликів або рибних ферм, задля чого обґрунтовано ряд критеріїв оцінки. Основним інструментом формування інституціонального середовища підвищення конкурентоспроможності галузі тваринництва виступає державне регулювання. У майбутніх дослідженнях важливо детально обґрунтувати вплив чинників, які впливають на конкурентоспроможність підприємств тваринництва, зокрема цифровізація діяльності та підвищення якості й зниження собівартості продукції. Особливого значення набувають наведені чинники для відносно нових і перспективних галузей тваринництва, включаючи равликівництво, й традиційних, які потребують модернізації та протидії викликам воєнного часу, зокрема аквакультура й рибне господарство, вівчарство, свинарство, скотарство. Перспективним напрямом подальших наукових досліджень є емпіричний аналіз конкурентоспроможності діяльності господарств, які зайняті виробництвом продукції зокрема равликівництва та органічної аквакультури, у довоєнний, воєнний та післявоєнний період за запропонованим підходом.

Література

1. Bachev H., Ivanov B., Sarov A. Unpacking Governance Sustainability of Bulgarian Agriculture. *Economic Studies*. 2020. Vol. 6. P. 106-137.
2. Bachev H., Ivanov B., Sarov A. Assessing Governance Aspect of Agrarian Sustainability in Bulgaria. *Bulgarian Journal of Agricultural Sciences*. 2021. № 3. P. 429-440. URL: <https://agrojournal.org/27/03-01.pdf>.
3. Bachev H., Ivanov B. What is agrarian governance and how to assess how good it is? *Munich Personal RePEc Archive*. 2023. P. 117536. P. 1-31. URL: <http://surl.li/lrcah>.
4. Bachev H. Unpacking Sustainability of Farming Organizations. *International Journal of Economics and Management Sciences*. 2016. Vol. 5. Issue 3. P. 1-13.
5. Bachev H. The Sustainability of Farming Enterprises in Bulgaria. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2018. 230 p.
6. Bachev H. Assessment of the competitiveness of agricultural holdings in Bulgaria. *Munich Personal RePEc Archive*. 2021. № 106341. P. 1-45. URL: <http://surl.li/lrca>.
7. Chursin A., Makarov Y. Management of competitiveness: theory and practice. London: Springer, 2015. 388 p.
8. Csaba J., Irz X. Competitiveness of Dairy Farms in Northern Europe: A Cross-Country analysis. *Agricultural and Food Science*. 2015. Vol. 24. № 3. P. 206-218.

9. Kleinhanss W. Competitiveness of the major types of agricultural holdings in Germany. *20th International Farm Management Congress. IFMA*. 2020. Vol. 1. P. 24-39. URL: <http://purl.umn.edu/244571>.
10. Krisciukaitiene I., Melnikiene R., Galnaityte A. Competitiveness of Lithuanian farms and their agriculture production from present to medium - term perspectives. *European Union Food Sector after the last enlargements - conclusions for the future CAP*. 2011. № 6.1. P. 145-164.
11. Mmari D. Institutional Innovations and Competitiveness of Smallholders in Tanzania: thesis to obtain the degree of Doctor. *Erasmus University Rotterdam*, 2012. 215 p. URL: <http://surl.li/lrbzn>.
12. Nowak A., Krukowski A. Competitiveness of farms in new European Union member states. *Agronomy Science*. 2019. Vol. 2. P. 73-80.
13. Orłowska M. Competitiveness of Polish Organic Farms with Different Economic Size in Light of FADN Data. *Annals PAAAE*. 2019. Vol. XXI. № 2. P. 217-224.
14. Ziętara W., Adamski M. Competitiveness of the Polish dairy farms at the background of farms from selected European Union countries. *Problems of Agricultural Economics*. 2018. Vol. 1. № 354. P. 56-78.
15. Зовнішньоекономічна діяльність. Державна служба статистики України: URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm.
16. Вдовенко Н.М., Кукса І.М., Ільїн В.Ю., Сахацький М.М. Інноваційна стратегія формування безпекової системи управління інноваційним розвитком агропродовольчої сфери в умовах диджиталізації. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2022. № 5 (252). С. 26-33.
17. Вдовенко Н.М., Наконечна К.В. Особливості структурних змін в економіці України. *Економіка АПК*. 2018. № 9. С. 56-61.
18. Маргасова В.Г. Досвід регулювання ринку продукції равликівництва в США та можливості його реалізації в Україні. *Науковий вісник Полісся*. № 2 (25). 2022. С. 6-19.
19. Охріменко І.В., Вдовенко Н.М., Овчаренко Є.І., Гнатенко І.А. Інновації в системі стратегічного управління безпекою національної економіки в умовах ризиків та невизначеності глобалізації. *Економіка та держава*. 2021. № 8. С. 4-9.

References

1. Bachev, H., Ivanov, B., Sarov, A. (2020). «Unpacking Governance Sustainability of Bulgarian Agriculture». *Economic Studies*. Vol. 6. pp. 106-137.
2. Bachev, H., Ivanov, B., Sarov, A. (2021). «Assessing Governance Aspect of Agrarian Sustainability in Bulgaria». *Bulgarian Journal of Agricultural Sciences*. № 3. pp. 429-440. Available at: <https://agrojournal.org/27/03-01.pdf>.
3. Bachev, H., Ivanov, B. (2023). «What is agrarian governance and how to assess how good it is?». *Munich Personal RePEc Archive*. № 117536. pp. 1-31. Available at: <http://surl.li/lrcah>.
4. Bachev, H. (2016). «Unpacking Sustainability of Farming Organizations». *International Journal of Economics and Management Sciences*. Vol. 5. Issue 3. pp. 1-13.
5. Bachev, H. (2018). *The Sustainability of Farming Enterprises in Bulgaria*. [The Sustainability of Farming Enterprises in Bulgaria]. Cambridge Scholars Publishing. Cambridge. Great Britain.
6. Bachev, H. (2021). «Assessment of the competitiveness of agricultural holdings in Bulgaria». *Munich Personal RePEc Archive*. № 106341. pp. 1-45. Available at: <http://surl.li/lrca>.
7. Chursin, A., Makarov, Y. (2015). *Management of competitiveness: theory and practice*. [Management of competitiveness: theory and practice.]. Springer. London. Great Britain.
8. Csaba, J., Irz, X. (2015). «Competitiveness of Dairy Farms in Northern Europe: A Cross-Country analysis». *Agricultural and Food Science*. Vol. 24. № 3. pp. 206-218.
9. Kleinhanss, W. (2020). «Competitiveness of the major types of agricultural holdings in Germany». *20th International Farm Management Congress. IFMA*. Vol. 1. pp. 24-39. Available at: <http://purl.umn.edu/244571>.
10. Krisciukaitiene, I., Melnikiene, R., Galnaityte, A. (2011). «Competitiveness of Lithuanian farms and their agriculture production from present to medium - term perspectives». *European Union Food Sector after the last enlargements - conclusions for the future CAP*. № 6.1. pp. 145-164.
11. Mmari, D. (2012). *Institutional Innovations and Competitiveness of Smallholders in Tanzania: thesis to obtain the degree of Doctor*. [Institutional Innovations and Competitiveness of Smallholders in Tanzania: thesis to obtain the degree of Doctor]. Erasmus University Rotterdam. Available at: <http://surl.li/lrbzn>.
12. Nowak, A., Krukowski, A. (2019). «Competitiveness of farms in new European Union member states». *Agronomy Science*. Vol. 2. pp. 73-80.
13. Orłowska, M. (2019). «Competitiveness of Polish Organic Farms with Different Economic Size in Light of FADN Data». *Annals PAAAE*. Vol. XXI. № 2. pp. 217-224.
14. Ziętara, W., Adamski, M. (2018). «Competitiveness of the Polish dairy farms at the background of farms from selected European Union countries». *Problems of Agricultural Economics*. Vol. 1. № 354. pp. 56-78.
15. Zovnishn'oeconomichna diial'nist'. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. [Foreign economic activity. State Statistics Service of Ukraine]. Available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm.
16. Vdovenko, N.M., Kuksa, I.M., Il'in, V.Yu., Sakhats'kyj, M.M. (2022). «Innovative strategy for the formation of a security management system for the innovative development of the agri-food sector in the conditions of digitalization». *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*. № 5 (252). pp. 26-33.
17. Vdovenko, N.M., Nakonechna, K.V. (2018). «Peculiarities of structural changes in the economy of Ukraine». *Ekonomika APK*. № 9. pp. 56-61.
18. Marhasova, V.H. (2022). «The experience of regulating the market of snail farming products in the USA and the possibility of its implementation in Ukraine». *Naukovyj visnyk Polissia*. № 2 (25). pp. 6-19.
19. Okhrimenko, I.V., Vdovenko, N.M., Ovcharenko, Ye.I., Hnatenko, I.A. (2021). «Innovations in the system of strategic management of the security of the national economy in conditions of risks and uncertainties of globalization». *Ekonomika ta derzhava*. № 8. pp. 4-9.

Стаття надійшла до редакції 18.07.2023 р.